

Lehet-e egyedül tekézni?

Körmendy Lajos: *A közösség nélküli ember*. Ad Librum Kft., Budapest, 2020.
479 oldal

A szerző nem árul zsákbamacskát. Erről tanúskodik mind a könyv elülső borítója, mind pedig maga a cím. A borítón egy fotó: repedezett, vizet időtlen idők óta nem látott föld, kiszáradt, halott fa, a háttérben báránnyelű kék ég. A cím a kortárs kultúrkritika irodalmában járatos olvasónak az amerikai Robert Putnam 1995-ös esszéjét és az ebből született későbbi könyvet idézi (*Bowling Alone: America's Declining Social Capital*). A vaskos kötet egy nagy múltú tradícióba illeszkedik. Oswald Spengleről, Arnold Toynbee-től, Pitirim Sorokintól Ortega y Gassetig, Johann Huizingáig, Németh Lászlóig vagy éppen a – többször hivatkozott – kortárs belga spengleriánus ókortörténész, David Engelsig számos nagyon és kevésbé ismert nevet lehet itt felidézni. Hasonló zsánerű, magyar szerző által jegyzett mű Gyurgyák János 2018-ban megjelent könyve, az *Európa alkonya*.

Az ilyesfajta munkák válságos időszakokra adott intellektuális reflexiók: szerzőik azt firtatják, hogy mik az okai annak a civilizációs krízisnek, amelyben élünk. Hogyan jutottunk ide, miben is vagyunk, mi vár ránk, van-e kiút a sötét jelenből? Ez a megközelítés óhatatlanul történeti megközelítést kíván. Az eredmény a historikus anyagot a szerző értékvilágának perspektívájából értelmező esszé. Nem kockázat nélküli vállalkozás ez – Körmendy Lajos ennek láthatóan tudatában van, amikor az előszóban a lehetséges buktatókat sorolja: a szerzőnek *generalistának* kell lennie; mások kutatásaira van ráutalva, szintetizáló látásmódja óhatatlanul kihívja a specialisták rosszsallását, akik aztán nagy elégtétellel mutatnak rá a hiányosságokra. A műfaj alapművének, *A Nyugat alkonyának* a recepciótörténete

ennek jó példája. Spengler monumentális, szépirodalmi színvonalon megírt, rendkívül szuggesztív kétkötetes történeti esszéjének téziseit 1921-en a *Logos* című folyóiratban neves korabeli szakemberek egész sora próbálta meg a maga szűk szakmai szemszögéből megcáfolni. Azon túl, hogy ez nem különösképpen ártott az írás népszerűségének, nem is volt teljesen korrekt eljárás: erre a korszak egyik legismertebb német ókortörténésze, a Spengler teljesítményét nagyra tartó Eduard Meyer mutatott rá.

Lehet mondani, persze – mondták is számosan –, hogy Spengler dilettáns volt. Ez a vád azonban nem állja meg a helyét brit kortársával, az *A Study of History* kötetét évtizedeken át író, eredetileg ugyancsak ókortörténész Arnold J. Toynbee-vel szemben. Az ő esete azt bizonyítja, hogy bizony szakörtörténész is késztetést érezhet arra – Körmendy Lajost idézve –, hogy ne csak a fát lássa, hanem az erdőt is. *A közösség nélküli ember* szerzője maga is tisztos iparosember: a történeti tényekhez igencsak közel levő levéltáros. Nem példa nélküli eset ez a magyar történettudomány históriájában: annak idején Hajnal István ugyancsak a levéltárosságtól jutott el nagy, szintetizáló, erősen kultúrkritikai jellegű munkáig.

Végiglapozva *A közösség nélküli ember* tartalomjegyzékét első látásra is nyilvánvaló, hogy a szerző alapvetőnek tartja a szisztematikus fogalom-definíciót. Ebben teljesen igaza van: tisztáznunk kell az általunk használt fogalmakat! Ez nem könnyű feladat: a fejlődés, modernitás, nemzet, globalizáció, individualizmus stb. terminusok nem semleges analitikus eszközök. Szakirodalmi meghatározásuk a legkevésbé sem egységes: ez nem véletlen, hiszen értéktelített, az értelmező világgépét magukon hordozó definíciókkal van dolgunk. A könyvben a történeti és szociológiai látásmód együttesen érvényesül: a bevezető rész fogalomértelmezését

követően a fogalmak tárgyát képező entitások történelmi dinamikájának tárgyalása következik. A gondolatmenet öt nagy szerkezeti egységre tagolódik: 1. *Egyén és közösség*; 2. *Fejlődés és modernitás*; 3. *Az európai/nyugati modern ember kialakulása és sikerei az újkorban*; 4. *Modern és posztmodern európai/nyugati társadalom: az individualizmus diadala*; 5. *Külső kihívások*.

A gondolatmenet vonatkoztatási kerete az európai, tágabb értelemben euro-amerikai, néha nyugatiként emlegetett, napjainkra globálissá váló világcivilizáció. A szerzőt azért mindenekelőtt Európa sorsa izgatja: jól mutatja ezt a záró rész, amely – Arnold J. Toynbee kihívás–válasz koncepciójának szellemében – azokkal a belső és külső civilizációs kihívásokkal foglalkozik, amelyekkel földrészünknek szembe kell néznie: egyfelől az európai muszlim közösségek jelenlétéből fakadó belső, másfelől a távol-keleti civilizáció jelentette külső kihívást tárgyalja. A könyv gondolati tengelyét a modernitás története adja: itt természetesen nem lehet megkerülni azt az alapvető – a komparatív megközelítést szükségképpen igénylő – kérdést, hogy miért is Európában történt meg a történelmi áttörés a premodern világból a modernbe. Körmendy Lajos a klasszikus weberi megközelítést, illetve annak a későbbi értelmezők által cizellált, finomított változatait fogadja el. Eszerint a vallási alapú – a későbbi századokban szekularizálódó –, puritán individualisztikus racionalitás és az általa inspirált kapitalizmus frigye volt az a *differentia specifica*, amely Európának helyzeti előnyt jelentett a kortárs – a muszlim és a kínai – civilizációkkal szemben. Kétségtelen, hogy ez a szakirodalom főáramának domináns magyarázatípusa, mindazonáltal talán érdemes lett volna itt kitérni a magyar Hajnal István rendkívül originális modernitáskonceptiójára, amely a Max Weber elméletével való polémiaiból nőtt ki. Hajnalnak a két háború közötti kultúrkritikától és a német, valamint francia szociológiától erősen inspirált, sok tekintetben – a Körmendy Lajos által egyébként nagyra becsült – francia

Annales-kör strukturalista felfogásával párhuzamos történelemkonceptiója a weberi teória oppozicionális fogalom párját, a tradicionalizmus – racionalizmus kettősségét használja kiindulópontként, jóllehet ezeket a terminusokat Hajnal magyarítja. Ő ugyanis szokásszerűségről és okszerűségről, a két nagy alapvető társadalomszervezési módszerről beszél; az európai civilizáció egyediségét az európai középkornak a szokásszerű társadalomszervezés rugalmas, evolutív változásokat lehetővé tevő, nem stagnálást, hanem történelmi dinamikát eredményező mivoltában látja. Ilyenformán az újat nem egy addig nem létező tényező – a protestáns etika – megjelenésével, hanem az európai premodern struktúrák sajátágaival magyarázza. A kortárs történelmi szakirodalomból – a Körmendy Lajos által többször is hivatkozott – brit történész, Alan Macfarlane koncepciója hasonló a Hajnaléhoz: ő a modern világ megteremtésében úttörő szerepet játszó Angliának a korabeli társadalmi struktúrákban intézményesülő középkori individualizmusát látja döntő tényezőnek.

A *közösség nélküli ember* a modern, majd ebből kinövő posztmodern civilizáció történetét konzervatív narratívába ágyazza. A szerző nézete szerint a modernitás félre-siklott: ennek végső oka a társadalom alap-sejtjét jelentő családnak, illetve a modern világ fölemelkedését lehetővé tevő vallási alapú, közösség- és kötelességelvű etikai normáknak az eróziója, illetve az individualizmus és kollektívizmussal közölte egyensúlyának a megbomlása. A szerző konzervatívizmusa leginkább – a többször is kifejezett respektussal emlegetett – Edmund Burke-féle brit konzervatívizmussal tart rokonságot: nem a modern világ *in toto* elutasításáról van itt szó, hanem a poszt-modernitás működésmódjainak – leginkább a túlhajtott individualizmus és fogyasztói hedonizmus bírálatával találkozunk a könyv lapjain – kritikájáról. A szerző ugyanakkor korrekt módon tárgyalja az övétől eltérő szakirodalmi álláspontokat is; ám jelzi, hogy ezekkel nem ért egyet. Láthatólag hajlik annak elfogadására,

hogy az általa kritizált fejlemények a modernitás dinamikájának lényegi elemei, amelyek a fogyasztói posztmodern civilizáció működéséből fakadnak; ide vezethetők vissza az európai modell válságtünetei is. A nagy kérdés az, hogy lehetséges-e vajon a történeti korrekció, le lehet-e térni a szerző által felrajzolt hanyatlástörténeti pályáról. Ennek a kérdésnek a megválaszolása a koncepció mögötti történelemfilozófia függvénye. Determinista alapállásból kiindulva ez nem lehetséges: a progressziós pszeudo-válási koncepciókból és a hanyatláselméletekből egyaránt fatalizmus következik, lett legyen szó a hegeli–marxi történelemfilozófiáról vagy éppen a spengleri cikluselméletéről. A pályakorrekció gondolatának fölvetése az emberi cselekvés legalább bizonyos mértékű mozgásterének elfogadása nélkül nemigen lehetséges. A kortárs belgiumi konzervatív spengleriánus történész, David Engels – Európa-kritikájának bizonyos elemei visszaköszönek Körmeny könyvében – az Európai Unió és a császárkori Róma válsága közötti analógiákra építve úgy látja, hogy Augustus princípátusának posztmodern változata gyógyszer lehetne a hanyatlás ellen. Nézete szerint olyasféle politikai–társadalmi reformra lenne szükség, amely megerősítené a családot és a hagyományos erkölcsi értékeket; ezáltal lehetséges válna a bomlás és a hanyatlás megállítás.

A közösség nélküli emberben tétélesen kifejtve ilyen koncepciót nem találunk. A szerző az európai válságjelenségekkel szemben kontrasztként és pozitív példaként a Távol-Kelet viharos gyorsasággal modernizálódó országait állítja. Egyetértőleg idézi a

szakirodalom azon szerzőit, akik szerint sikerük oka a hagyomány – a premodern közösségi formák és világképek –, illetve a modernizáció közötti egyensúly megőrzése. Ugyanakkor kétségei vannak afelől, hogy mennyire tartós ez az állapot, s nem arról van-e szó, hogy a modernitás dinamikája ott is előbb-utóbb az európaihoz hasonló végki-fejletthez vezet majd. Rámutat arra, hogy a régióból legelőször modernizálódó Japánban ugyanazokat az általa erősen bírált fejleményeket – egoizmusba árcsapó individualizmus és fogyasztói hedonizmus – lehet látni, mint Európában, s másutt is vannak erre a végkimenetelre utaló jelek. Szóval – visszautalva a könyv borítóképére – a nemigen kapunk egyértelmű biztatást arra nézve, hogy vajon jön-e majd az éltető eső, és kiszárad-e még a kiszáradt fa.

A vaskos kötet igen nagy szakirodalmi anyagot mozgat mondanója kifejtéséhez. Tanulságos olvasmány mindazoknak, akiket érdekel a modern világ története, haszonnal forgatható egyetemi tankönyvként is: miközben a szerző világossá teszi értékvalasztását, ez nem eredményez dogmatizmust: mindig az általa tárgyalt problémák szakirodalmának széles spektrumát nyújtja át az olvasónak pro és kontra. Ismereteket ad, egyben pedig gondolkodtat és vitára ingerel. Mondanójának jelentőségét még inkább aláhúzzák az utóbbi hónapok történései. A koronajárvány sok tekintetben ugyanis azokra a civilizációs válságtünetekre mutatott rá, amelyeket e könyv oly kimerítően tárgyal.

KOVÁCS GÁBOR